

ШЛЯХИ ДО ІНКЛЮЗІЇ: АДАПТАЦІЯ ОСВІТНЬОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ

Попова А. С., Лопатіна Г. О., Цибуляк Н. Ю.

ВСТУП

В умовах глобальних викликів ХХІ століття, серед яких кліматичні зміни, міжнародні конфлікти, технологічний розвиток та пандемії, питання сталого розвитку набуває особливої актуальності¹². Сталість визначається як здатність задовольняти потреби сучасного світу без шкоди для здатності майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. У цьому контексті, освіта відіграє критично важливу роль, надаючи знання та навички, необхідні для просування сталого розвитку та адаптації до змінюваних умов³⁴. Однією з ключових універсальних цілей, які об'єднують світову спільноту в пошуку відповідей на ці виклики, є Цілі сталого розвитку, прийняті Організацією Об'єднаних Націй у 2015 році⁵. Зокрема, Ціль сталого розвитку 4 (Освіта якісна)⁶ закликає забезпечити інклюзивну та якісну освіту для всіх та сприяти можливостям навчання протягом усього життя⁷.

¹ Sterling S. A Commentary on Education and Sustainable Development Goals. *Journal of Education for Sustainable Development*. 2016. Vol. 10, no. 2. P. 208–213. URL: <https://doi.org/10.1177/0973408216661886> (date of access: 26.03.2024).

² COVID-19 as a global challenge: towards an inclusive and sustainable future / Н. Lambert et al. *The Lancet Planetary Health*. 2020. Vol. 4, no. 8. P. e312–e314. URL: [https://doi.org/10.1016/s2542-5196\(20\)30168-6](https://doi.org/10.1016/s2542-5196(20)30168-6) (date of access: 26.03.2024).

³ Golub T. P. The role of education in sustainable development. *Advanced Education*. 2015. No. 4. P. 13–17. URL: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.56636> (date of access: 26.03.2024).

⁴ Thakran S. Education for Sustainable Development. *Educational Quest- An International Journal of Education and Applied Social Sciences*. 2015. Vol. 6, no. 1. P. 55. URL: <https://doi.org/10.5958/2230-7311.2015.00009.4> (date of access: 26.03.2024).

⁵ Цілі сталого розвитку. *UNDP*. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення: 26.03.2024).

⁶ UNESCO. Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4: Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all. ED-2016/WS/28. 2015. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245656>

⁷ Adipat S., Chotikapanich R. Sustainable Development Goal 4: An Education Goal to Achieve Equitable Quality Education. *Academic Journal of Interdisciplinary*

Процес євроінтеграції, який відбувається в Україні, також має на меті гармонізацію освітніх стандартів і законодавства країни з нормами та принципами Європейського Союзу⁸. Це стосується не тільки адаптації освітньої системи до загальноєвропейських вимог, але й забезпечення прав кожної особи на отримання якісної освіти, що є невід'ємною частиною процесу демократизації та побудови відкритого суспільства^{9 10}.

Триваюча війна на території України вносить свої корективи у всі сфери життєдіяльності країни, включаючи освіту^{11 12 13}. Війна не лише створює нові виклики для забезпечення доступу до освіти, але й підкреслює потребу в адаптації законодавства до нових умов, зокрема в розробці механізмів для забезпечення інклюзивності в освітньому процесі навіть у воєнний час^{14 15}.

Studies. 2022. Vol. 11, no. 6. P. 174. URL: <https://doi.org/10.36941/ajis-2022-0159> (date of access: 26.03.2024).

⁸ Kovalenko I. The impact of European law on national legislation and the need to harmonize contract law of Ukraine. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2023. Vol. 1, no. 78. P. 186–191. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.30> (date of access: 26.03.2024).

⁹ Попова, А., Цибуляк, Н., Лопатіна, Г., Сичікова, Я. Академічна свобода в Україні під час війни: виклики університетів окупованих міст та напрями відновлення. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр.* 2023. Вип. 3. 590 с. С. 88–107. URL: <https://10.31494/2412-9208-2023-1-3-88-10>

¹⁰ Gurenko O., Suchikova Y. The Odyssey of Ukrainian Universities: From quality assurance to a culture of quality education. *Management in Education*. 2023. URL: <https://doi.org/10.1177/08920206231218351> (date of access: 26.03.2024).

¹¹ Suchikova Y. A year of war. *Science*. 2023. Vol. 379, no. 6634. P. 850. URL: <https://doi.org/10.1126/science.adh2108> (date of access: 26.03.2024).

¹² Suchikova, Y., Tsybuliak, N., Lopatina, H., Popova, A., Kovachov, S., Hurenko, O., & Bogdanov, I. Is science possible under occupation? Reflection and coping strategy. *Corporate Governance and Organizational Behavior Review*. 2023. Vol. 7(2, special issue), 314–324. URL: <https://doi.org/10.22495/cgobrv7i2sip10>

¹³ Suchikova, Y., Tsybuliak, N., Lopatina, H., Shevchenko, L., & I. Popov, A. Science in times of crisis: How does the war affect the efficiency of Ukrainian scientists? *Problems and Perspectives in Management*. 2023. Vol. 21(1), 408–424. URL: [https://doi.org/10.21511/ppm.21\(1\).2023.35](https://doi.org/10.21511/ppm.21(1).2023.35)

¹⁴ Гуренко О. І., Мищик Г.М., Попова А. С., Лопатіна Г. О. Використання цифрових технологій для реалізації інклюзивної вищої освіти: перспективи та обмеження. *Інклюзія і суспільство : науковий журнал / редкол.: М. М. Тріпак (гол. ред.), Петруха Н. М. (заст. гол. ред.), Топорівська Я. В. (заст. гол. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський : Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», Вип. 2. 2023. 96 с. С. 28–36. URL: <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2023-2-4>*

У цьому контексті стає очевидною необхідність комплексного підходу до реформування освітньої системи України¹⁶. Важливим аспектом цих змін є забезпечення інклюзивності освіти, яка має стати доступною для всіх категорій населення, незалежно від їх соціального статусу, фізичних можливостей або місця проживання^{17 18}. Це передбачає не лише фізичний доступ до освітніх установ, але й адаптацію навчальних програм, методик та оцінювання для забезпечення рівності можливостей у навчанні, ресурсну, організаційну й технологічну підтримку.

Таким чином, актуальність теми адаптації законодавства України, яке регулює різні аспекти інклюзивної освіти на рівні закладів вищої освіти не викликає сумнівів, враховуючи сучасні виклики та стратегічні орієнтири країни на шляху до сталого розвитку, євроінтеграції та подолання наслідків воєнних дій. Важливість цього дослідження полягає в аналізі існуючих нормативних документів, визначенні прогалин та розробці пропозицій щодо їх удосконалення для створення ефективної та адаптивної системи вищої освіти, здатної задовольнити потреби сучасного суспільства і відповідати міжнародним стандартам.

1. Загальний огляд законодавчого забезпечення інклюзивної вищої освіти

Законодавча база є однією з важливих складових, що забезпечує фундамент для розвитку інклюзивної вищої освіти в Україні. Вона відіграє ключову роль у створенні умов для рівного доступу до якісної

¹⁵ Mytsyk, H., Popova, A., Tsybuliak, N., & Lyndina, Y. Implementation of European Standards and Recommendations for Inclusive Higher Education in Ukraine: challenges and opportunities. *UNESCO Chair Journal Lifelong Professional Education in the XXI Century*. 2023. 2(8), 7–20. URL: [https://doi.org/10.35387/ucj.2\(8\).2023.7-20](https://doi.org/10.35387/ucj.2(8).2023.7-20)

¹⁶ Bohdanov, I., Suchikova, Y., Kovachov, S., Hurenko, O., & Aleksandrova, H. Youth views on the role of local government and universities in the development of deoccupied territories. *Knowledge and Performance Management*. 2023. Vol. 7(1), 29–46. [https://doi.org/10.21511/kpm.07\(1\).2023.03](https://doi.org/10.21511/kpm.07(1).2023.03)

¹⁷ Hurenko, O., Bohdanov, I., Tsybuliak, N., Lopatina, H., Suchikova, Y., & Popova, A. Development of an Inclusive Educational Environment in Higher Education Institutions: A Project Approach Using IDEF0. In *2023 IEEE 18th International Conference on Computer Science and Information Technologies (CSIT)*. IEEE. 2023. URL: <https://doi.org/10.1109/csit61576.2023.10324022>

¹⁸ Lopatina, H., Tsybuliak, N., Popova, A., Hurenko, O., & Suchikova, Y. Inclusive education in higher education institution: Are Ukrainian faculty members' ready for it? *Research in Education*. 2023. URL: <https://doi.org/10.1177/00345237231207721>

освіти та формуванні основ організації інклюзивного освітнього середовища закладів вищої освіти¹⁹.

Правовою основою запровадження інклюзивної освіти в Україні є Конституція України (1996), а саме – статті 21, 22 та 24, які передбачають рівність людей у правах, право кожного на вільний розвиток своєї особистості та недопустимість будь-яких привілеїв чи обмежень, а також ст. 53, згідно з якою кожен має право на освіту²⁰. Закони України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» (2023)²¹, «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (2023)²², «Про соціальні послуги» (2022)²³, «Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні»²⁴ (2023) регламентують надання освітніх, медичних, соціальних послуг особам з інвалідністю. Систему інклюзивної освіти у структурі закладів вищої освіти регламентують Закони України «Про освіту» (2017)²⁵, «Про вищу освіту» (2014)²⁶, Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти» (2019)²⁷,

¹⁹ Попова А., Линдіна Є. Нормативно-правове регулювання інклюзивної освіти в Україні: періодизація та особливості. *Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти* : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції: збірник наукових праць; укладач Петровська К. В. 2023. 371 с. С. 100–108.

²⁰ Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr#Text> (дата звернення: 03.12.2023)

²¹ Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 р. № 875-ХІІ : станом на 21 лип. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

²² Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-ІІІ : станом на 4 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

²³ Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII : станом на 27 квіт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

²⁴ Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 06.10.2005 р. № 2961-ІV : станом на 1 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

²⁵ Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII : станом на 24 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 25.03.2024)

²⁶ Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII : станом на 28 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

²⁷ Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти : Постанова Каб. Міністрів України від 10.07.2019 р. № 635 : станом на 28 лип. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635-2019-p#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

Розпорядження Кабінету Міністрів «Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки (2022)²⁸, «Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року»²⁹, що закладають основи для інклюзивності у закладах вищої освіти.

Аналізуючи їх зміст, можемо констатувати, що Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII визначає загальні засади освіти в Україні та встановлює основні положення стосовно інклюзивної освіти. Він надає право на отримання якісної освіти кожній особі, незалежно від її потреб та можливостей. Зокрема, ст. 25 цього Закону передбачає право на інклюзивну освіту для осіб з особливими освітніми потребами. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII встановлює принципи та стандарти вищої освіти в Україні. Він також передбачає можливість отримання вищої освіти для всіх, незалежно від їхніх можливостей та інших обставин. На підставі постанови КМУ від 10.07.2019 р. № 635 «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти» врегульовано процес організації інклюзивного навчання в Україні, який забезпечує реалізацію принципів інклюзивної освіти у ЗВО.

Сучасна законодавча база України, яка унормовує різні аспекти організації інклюзивної освіти на рівні університетів відображає глобальні зусилля та загальну відповідність міжнародним стандартам, які встановлені наступними документами: Загальна декларація прав людини (1948 р.)³⁰, Декларація прав дитини (1959 р.)³¹, Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (1960 р.)³², Декларація

²⁸ Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 23.02.2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-p#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

²⁹ Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 14.04.2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-p#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

³⁰ Загальна декларація прав людини: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 03.12.2023).

³¹ Декларація прав дитини. *Головна сторінка Національної бібліотеки України для дітей*. URL: <https://chl.kiev.ua/Default.aspx?id=331> (дата звернення: 03.12.2023)

³² Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 14.12.1960 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174#Text (дата звернення: 03.12.2023).

про права розумово відсталих осіб (1971 р.)³³, Декларація про права інвалідів (1975 р.)³⁴, Конвенція про права дитини (1989 р.)³⁵, Всесвітня декларація «Освіта для всіх» та Рамкова основа для задоволення базових потреб у навчанні (1990 р.)³⁶, Стандартні правила ООН щодо забезпечення рівних можливостей для інвалідів (1993 р.)³⁷, Саламанська декларація та Програма дій (1994 р.)³⁸, Дакарська Декларація (2000 р.)³⁹, Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006 р.)⁴⁰ та Факультативний протокол до неї⁴¹, Інчхонська декларація «Освіта-2030» (2015 р.)⁴², Римське міністерське комюніке (2020 р.)⁴³, які

³³ Декларація про права розумово відсталих осіб: Декларація ООН від 20.12.1971 р. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-rights-mentally-retarded-persons> (дата звернення: 03.12.2023).

³⁴ Загальна декларація прав людини: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 03.12.2023).

³⁵ Конвенція про права дитини: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1989 р. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child> (дата звернення: 03.12.2023).

³⁶ World Declaration on Education for All and Framework for Action to Meet Basic Learning Needs: UNESCO Declaration from 5-9 march 1990. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127583> (дата звернення: 03.12.2023).

³⁷ Стандартні правила ООН щодо забезпечення рівних можливостей для інвалідів: Міжнародний стандарт Орг. Об'єдн. Націй від 20.12.1993 р. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/20900/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D0%B0%20%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE....pdf> (дата звернення: 03.12.2023).

³⁸ Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами та Рамки Дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами : Декларація Орг. об'єдн. націй з питань освіти, науки та культури від 10.06.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text (дата звернення: 03.12.2023).

³⁹ The Dakar Framework for Action: Education for All: meeting our collective commitments: UNESCO programme and meeting document from 26–28 april 2000. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000121147/> (дата звернення: 03.12.2023).

⁴⁰ Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 13.12.2006 р. : станом на 19 черв. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 03.12.2023).

⁴¹ Факультативний протокол до Конвенції про права осіб з інвалідністю : Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 13.12.2006 р. : станом на 6 лип. 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g72#Text (дата звернення: 03.12.2023).

⁴² Incheon Declaration: Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all: UNESCO programme and meeting document from 9–22 may 2015. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233813> (дата звернення: 03.12.2023).

зкладають фундаментальні принципи та цілі для розвитку інклюзивної освіти на національному рівні.

Однак, в контексті викликів, які зумовлює триваюча війна в Україні та прагнення нашої країни до євроінтеграції, важливим є аналіз відповідності сучасних законодавчих норм міжнародним стандартам та сучасним реаліям вищої освіти задля їх подальшої адаптації та модернізації.

2. Порівняльний аналіз міжнародного та національного законодавства з організації інклюзивного освітнього середовища в закладах вищої освіти

З метою проведення аналізу відповідності *міжнародного* та національного законодавства з організації інклюзивного освітнього середовища в закладах вищої освіти нами був здійснений системний аналіз 14 міжнародних та 12 національних нормативних документів, які регламентують інклюзивну освіту у системі вищої освіти, проведений в рамках наукового дослідження Національного фонду досліджень «Дизайн інклюзивного освітнього середовища закладів вищої освіти», за критеріями:

- *загальні принципи і філософію* (оцінка, наскільки фундаментальні принципи та філософія освіти, закладені в національному законодавстві, відповідають сучасним міжнародним практикам і принципам інклюзивності);
- *доступ та доступність* (аналіз та оцінка положень, які забезпечують доступ до вищої освіти для різних категорій громадян, зокрема для осіб з особливими освітніми потребами);
- *методики та підходи до навчання* (оцінка наявних методик та підходів до навчання в контексті інклюзивної вищої освіти, закладених у національному законодавстві);
- *роль та обов'язки педагогічного персоналу* (аналіз ролі та обов'язків педагогічного персоналу, як вона визначена в українських законах, у контексті інклюзивної освіти);
- *моніторинг та відповідальність* (оцінка механізмів моніторингу та відповідальності, встановлених у національному законодавстві, для забезпечення якості інклюзивної вищої освіти);
- *ресурсна підтримка* (аналіз положень українського законодавства щодо ресурсної підтримки для імплементації інклюзивної вищої освіти);

⁴³ Rome Ministerial Communiqué: Ministerial conference of the EHEA from 5 november 2020. URL: https://www.ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf (дата звернення: 03.12.2023).

- *соціальна інтеграція та участь* (цінка, наскільки національне законодавство України сприяє соціальній інтеграції та активній участі всіх учасників освітнього процесу, зокрема, в контексті інклюзивної вищої освіти).

Детальний аналіз кожного з цих критеріїв уможливив виявлення невідповідностей з положеннями міжнародних нормативних документів.

За критерієм *«Загальні принципи і філософія освіти»* було проведено ґрунтовний аналіз ключових показників, які відіграють важливу роль у реалізації інклюзивної освіти в Україні. Відповідно до цього аналізу, можна виокремити наступні напрями невідповідності, зокрема існують певні недоліки у деталізації та конкретизації законодавства, особливо у питаннях застосування принципів рівності та недискримінації. Це стосується, зокрема, Закону України «Про вищу освіту», де недостатньо враховуються різноманітні освітні потреби різних соціальних та культурних груп, у тому числі осіб з особливими освітніми потребами.

У рамках аналізу критерію *«Доступ і доступність освіти»* було виявлено наступні напрями невідповідності. Зокрема, законодавство має обмежене трактування категорії «особи з особливими освітніми потребами», що в основному обмежується лише особами з інвалідністю. Це створює дисонанс з ширшими міжнародними підходами та іншими національними документами. Також, законодавство не надає достатньої деталізації та специфікації механізмів, необхідних для адекватної інклюзивності у різних типах закладів вищої освіти, особливо для різних соціальних груп.

Аналіз критерію *«Методики та підходи до навчання»* виявив декілька ключових напрямів невідповідності, які відображають поточний стан та визначають потреби у подальшому розвитку. Зокрема, вони включають:

- 1) недостатню деталізацію методів навчання для осіб з ООП, зокрема існує відсутність чіткості в контексті методик та підходів до навчання стосовно осіб з особливими освітніми потребами. У національних документах вони визначені узагальнено для всіх, не враховуючи специфіку інклюзивного навчання та не надаючи конкретних вказівок щодо того, як має бути адаптовано освітнє середовище для здобувачів з ООП, обмежуючись формулюваннями універсальний дизайн, розумне пристосування, індивідуальна освітня траєкторія тощо. Також, важливим моментом невідповідності є обмеження у врахуванні різноманітності навчальних потреб і, зокрема, доступності;

- 2) відсутність чіткості щодо індивідуалізації освітнього процесу є суттєвим обмеженням, оскільки національні нормативні документи не пропонують конкретних рекомендацій або вказівок щодо адаптації

освітніх і навчальних програм та методик для забезпечення потреб різних категорій здобувачів, включаючи осіб з інвалідністю, представників етнічних та культурних меншин, та інших соціально вразливих груп, що призводить до ситуації, коли заклади вищої освіти часто самостійно вирішують, як адаптувати освітній процес, не маючи чітких директив або методичної підтримки на національному рівні, створюючи нерівні умови доступу до якісної освіти та інклюзивного освітнього середовища для всіх здобувачів;

3) відсутність системи оцінювання для осіб з ООП та оцінювання ефективності інклюзивних методів і підходів є теж суттєвою прогалиною національного законодавства у сфері вищої освіти, оскільки воно не надає жодних вказівок щодо системи оцінювання осіб з ООП та системи оцінювання ефективності інклюзивних методів і підходів, що створює вакуум у визначенні якості та дієвості заходів, спрямованих на інклюзію, оскільки без систематичного моніторингу та оцінки важко визначити успішність та ефективність реалізованих ініціатив.

Систематизація інформації в контексті аналізу критерію *«Роль та обов'язки педагогічного персоналу»* у сфері вищої освіти в Україні дозволила ідентифікувати ряд важливих моментів, які стосуються невідповідностей у системі національного законодавства у порівнянні з міжнародними нормами і включають:

1) відсутність чітко визначених в українському правовому полі обов'язків та ролей педагогічного персоналу у контексті інклюзивної освіти, що може призводити до недостатньої реалізації інклюзивних підходів на практиці, зокрема у ЗУ *«Про вищу освіту»* наводиться лише узагальнений перелік прав та обов'язків педагогічного персоналу, а також не конкретизується роль та обов'язки інших учасників освітнього процесу, як-от допоміжного та адміністративного персоналу;

2) відсутність чітких або деталізованих вказівок щодо створення інклюзивного освітнього середовища у закладах вищої освіти та адаптації методик педагогічного персоналу до різних потреб осіб з ООП, включаючи конкретні управлінські, організаційні та педагогічні стратегії та ресурси, а також мотивації усіх учасників освітнього процесу до його створення, може призводити до відсутності уніфікованих стандартів інклюзивного навчання та варіативності в підходах між різними закладами. Ця ситуація створює нерівномірне впровадження інклюзивної освіти та нерівні умови для здобувачів освіти.

В рамках аналізу критерію *«Моніторинг та відповідальність»* нами були визначені наступні напрями невідповідності:

1) відсутність конкретних інструментів та процедур інклюзивності для оцінки впровадження інклюзивних практик та політик закладів

вищої освіти, незважаючи на наявність загальних рамок моніторингу системи вищої освіти в цілому;

2) недостатня відповідальність за реалізацію інклюзивності, оскільки існує прогалина між законодавчими вимогами та їх практичною реалізацією у вищій освіті: по-перше, є прогалини щодо загальної відповідальності на різних рівнях, щодо окремих аспектів, зокрема індивідуальних освітніх траєкторій та моніторингу їх впровадження; по-друге, заклади вищої освіти не мають достатньої мотивації для активного впровадження інклюзивних стратегій, оскільки відсутні цілеспрямовані субвенції, спрямовані на підтримку інклюзивної вищої освіти, на противагу іншим рівням освіти, таким як дошкільна, загально середня освітня;

3) перебільшення обов'язків, покладених на заклади вищої освіти, оскільки відповідно до національного законодавства вони зобов'язані створювати інклюзивне освітнє середовище. Однак, законодавчо не розроблені детальні фінансові, організаційні та методичні аспекти цього процесу, що є відповідальністю органів влади. Така ситуація створює додаткові перешкоди для закладів вищої освіти та передумови для нерівності у можливостях в організації інклюзивного освітнього середовища та відповідно їх доступності для осіб з ООП;

4) обмеження фінансової автономії закладів вищої освіти, яка відповідно до Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки має найнижчий рівень, що значно обмежує визначення напрямів витрачання коштів, у тому числі власних коштів закладу, перерозподілу коштів між статтями бюджету, й відповідно ускладнює можливості університетів спрямовувати ресурси на організацію інклюзивного освітнього середовища, що прямо протирічить Римському міністерському комюніке;

5) невизначеність ролі органів місцевого самоврядування, зокрема місцевих бюджетів. Оскільки законодавчо передбачено, що фінансування системи вищої освіти може бути здійснено з місцевого бюджету, однак, відсутні законодавчі механізми такого розподілу на організацію інклюзивного освітнього середовища саме закладів вищої освіти.

У рамках оцінки критерію «Ресурсна підтримка» були виокремлені наступні напрями невідповідності, які відображають поточний стан та визначають потреби у подальшому розвитку, зокрема:

1) існує проблема, пов'язана з недостатнім фінансуванням інклюзивних ініціатив на рівні вищої освіти, що включає обмежені ресурси для адаптації закладів вищої освіти, забезпечення спеціального обладнання, та навчання персоналу, що має свій вияв у тому, що не всі університети мають однаковий доступ до необхідних ресурсів,

створюючи ситуації нерівності у можливостях здобувачів з особливими потребами отримати якісну освіту;

2) недеталізованість конкретних механізмів фінансування для впровадження інклюзивного освітнього середовища на рівні закладів вищої освіти з державних та місцевих бюджетів, зокрема відсутність додаткових субвенцій, статей видатків та невизначеність ролі у цьому процесі місцевих бюджетів;

3) недостатність інфраструктури для задоволення потреб осіб з особливими освітніми потребами, включаючи спеціальне обладнання, адаптивні технології, доступність приміщень тощо. Оскільки, по-перше відсутні стандарти для такої інфраструктури на рівні закладу вищої освіти, по-друге, відсутнє додаткове фінансування закладів вищої освіти на його закупівлю;

4) недостатність кваліфікованого персоналу та спеціалізованих послуг пов'язано з відсутністю чітких настанов щодо навчання та підготовки таких фахівців, що виходить за рамки традиційних освітніх та навчальних програм;

5) невизначеність у системі національного законодавства України щодо напрямів координації, особливо в контексті підтримки осіб з особливими освітніми потребами між різними рівнями освіти, що не відповідає вимогам Римського міністерського комюніке та міжнародних документів, які закликають до інтегрованого підходу і тісної взаємодії різних секторів для забезпечення інклюзивної освіти. Відсутність такої взаємодії та супроводу здобувачів між різними рівнями освіти обмежує використання потенціалу соціального обслуговування у системі вищої освіти для цієї категорії осіб.

Аналіз критерію «*Соціальна інтеграція та участь*» показав важливі аспекти, що відображають стан інклюзивної освіти в Україні в контексті напрямів невідповідності, що включають відсутність механізмів та інструментів для соціальної інтеграції та участі. Незважаючи на декларативне відображення принципів соціальної інтеграції та участі, існують суттєві проблеми у конкретизації механізмів та втіленні цих політик. По-перше, законодавство України не конкретизує механізми, як саме повинна відбуватися інтеграція та участь осіб з ООП у вищій освіті, крім їх включення в органи самоврядування. По-друге, не скоординована взаємодія системи освіти та професійної реабілітації, зокрема стосовно осіб з інвалідністю. По-третє, ускладнюють соціальну інтеграцію та участь й неможливість застосування потенціалу соціального обслуговування у системі інклюзивної освіти закладів вищої освіти.

Отже, за результатами порівняльного аналізу, можемо констатувати, що загалом національне законодавство відповідає міжнародним нормам і стандартам у сфері інклюзивної освіти, зокрема найбільша відповідність

була виявлена у напрямках «загальні принципи і філософія», «доступ і доступність», оскільки українське законодавство засноване на принципах рівності та заборони дискримінації, які є ключовими для міжнародних стандартів інклюзивної освіти. Закони України, такі як «Про освіту» та «Про вищу освіту», закріплюють основу для розвитку особистості, соціалізації, економічного добробуту, а також гарантують рівний доступ до освіти для всіх громадян, незалежно від їх особливостей. Це відповідає міжнародним тенденціям, які підкреслюють важливість доступності та інклюзивності в освітньому процесі. Часткова відповідність була виявлена у напрямках «методики та підходи до навчання», «ресурсна підтримка», «моніторинг та відповідальність», «роль та обов'язки педагогічного персоналу», «соціальна інтеграція та участь», оскільки саме ці напрями є ключовими у створенні інклюзивного освітнього середовища закладів вищої освіти. Незважаючи на визнання значення цих аспектів у системі національного законодавства, існують певні недоліки у їх деталізації й відповідно реалізації, що вимагають додаткового уточнення та вдосконалення.

3. Відповідність національної нормативної бази з організації інклюзивного освітнього середовища закладів вищої освіти сучасним умовам воєнного стану

Законодавче та нормативне забезпечення діяльності ЗВО в умовах воєнного стану, як і освітньої сфери в цілому, здійснюється в межах і відповідно до Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII (зі змінами та доповненнями); Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022, затвердженого Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 2102-IX; Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII (зі змінами від 15.03.2022), а також згідно з іншими нормативно-правовими актами України⁴⁴.

Зокрема, у ст. 57 ЗУ «Про освіту»⁴⁵ передбачено положення, що забезпечують права та гарантії для учасників освітнього процесу під час воєнного стану, надзвичайних ситуацій. Він гарантує

⁴⁴ Освіта і наука України в умовах воєнного стану інформаційно-аналітичний збірник. Міністерство Освіти і науки України. 2023. 64 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozvr.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf>

⁴⁵ Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII : станом на 2 лип. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

організацію освітнього процесу на дистанційній основі, збереження місць роботи та стипендій, а також надання житла і харчування при потребі. Відповідальність за реалізацію цих гарантій покладено на органи влади, освітні заклади, наукові установи та громадські організації. Відповідно до аналізу освітніх національних нормативних документів, таких як Закон України «Про вищу освіту» (від 01.07.2014 № 1556-VII) та Постанова Кабінету Міністрів України «Порядок організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти» (від 10.07.2019 р. № 635), не було виявлено змін або доповнень, які б стосувались особливостей організації інклюзивного навчання у період дії правового режиму воєнного стану, що підкреслює необхідність подальшого розвитку законодавства задля його відповідності унікальним викликам, які ставить перед освітньою сферою триваюча війна. Це вимагає адаптації існуючих правил і створення нових норм, які дозволять закладам освіти більш ефективно реагувати на змінені обставини, забезпечуючи безперервність навчання та допомогу здобувачам і працівникам у складних умовах.

Однак, враховуючи актуальність інклюзивної освіти, влітку 2023 р. МОН України запропонували для громадського обговорення проєкт «Методичні рекомендації щодо створення інклюзивного освітнього середовища в закладі вищої освіти»⁴⁶, які призначені для надання практичної допомоги керівникам та працівникам ЗВО в процесі планування інклюзивних заходів. Розробка та прийняття цих методичних рекомендацій є важливим кроком на шляху до впровадження та розвитку інклюзивного освітнього середовища закладів вищої освіти, однак даний документ ще перебуває на етапі обговорень та не має обов'язкового характеру до виконання. У даному документі визначено компоненти інклюзивного освітнього середовища, що включають фізичний та освітній простори, соціальне середовище та організацію діяльності закладу освіти в часовому вимірі, схарактеризовано принципи, шляхи планування та організації цього простору у ЗВО. У документі акцентовано, що організація інклюзивного освітнього середовища має передбачати обов'язкову підготовку всіх учасників освітнього процесу, однак не деталізовано механізми залучення та мотивації. Також, не визначеним є і фінансове питання, особливо в контексті організації фізичного простору. Оскільки, сьогодні, немає окремої статті видатків у

⁴⁶ Методичні рекомендації щодо створення інклюзивного освітнього середовища в закладі вищої освіти: проєкт Міністерства освіти і науки України. Головна | Міністерство освіти і науки України. 2023. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/06/07/НО-royekt.Metod.rekom.shchodo.stvor.inklyuzuyn.seredov.v.ZVO.07.06.2023.docx> (дата звернення: 03.12.2023).

бюджеті, яка була б спрямована на субсидування коштів ЗВО для організації інклюзивного освітнього середовища. Зі змісту всіх документів стає зрозуміло, що це має здійснювати університет в рамках свого бюджету та своєї автономії. Однак, такий підхід створює нерівні умови до можливостей ЗВО розвивати інклюзивну освіту та для людей з ООП, які навчаються у різних закладах освіти. До того ж, ці рекомендації є загальними і не пропонують механізмів документальної, фінансової і ресурсної підтримки ЗВО та досі перебувають у статусі незатвердженого проєкту^{47 48 49}.

Важливим кроком щодо утвердження та адаптації до нових українських реалій інклюзивної освіти є проєкт Міністерства освіти і науки України «Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання на 2023-2030»⁵⁰. Так, зокрема, цим документом передбачено розширення кола бенефіціарів інклюзивної політики, що включає широке коло осіб, до яких відносять: здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, в тому числі з інвалідністю та, з числа постраждалих внаслідок бойових дій; осіб, які належать до вразливих категорій населення, у тому числі сім'ї здобувачів освіти (зокрема, сім'ї, які потрапили в складні життєві обставини; сім'ї, що виховують дітей раннього віку з порушеннями розвитку; патронатні сім'ї; прийомні сім'ї та будинки сімейного типу; батьки осіб з особливими освітніми потребами, в тому числі з інвалідністю); осіб, які потребують професійної підготовки та перепідготовки (зокрема, особи, які знаходяться на окупованих територіях, територіях, наближених до бойових дій); осіб, які належать до внутрішньо переміщених осіб (біженці, представники національних меншин, обдаровані особи та ін.). Аналіз цього документу свідчить, що проєкт стратегії найбільш повно відповідає очікуванням реформування системи інклюзивної освіти відповідно до положень всіх міжнародних документів з урахуванням сучасних реалій триваючої війни в Україні. Він чітко визначає цілі, завдання та заходи, спрямовані на створення більш

⁴⁷ Mytsyk, H., Popova, A., Tsybuliak, N., & Lyndina, Y. Implementation of European Standards and Recommendations for Inclusive Higher Education in Ukraine: challenges and opportunities. *UNESCO Chair Journal Lifelong Professional Education in the XXI Century*. 2023. 2(8), 7–20. URL: [https://doi.org/10.35387/ucj.2\(8\).2023.7-20](https://doi.org/10.35387/ucj.2(8).2023.7-20)

⁴⁸ Там само.

⁴⁹ Там само.

⁵⁰ Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання на 2023–2030 : проєкт Міністерства освіти і науки України. *Головна | Міністерство освіти і науки України*. 2023. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/06/13/НО-royekt.Nats.strat.rozvv.innklyuzyvnavch.2023-2030-13.06.2023.docx> (дата звернення: 03.12.2023).

інклюзивного освітнього середовища, де кожен здобувач освіти, включаючи осіб з особливими освітніми потребами, має можливість отримати доступну та якісну освіту. Проект акцентує увагу на важливості інклюзивного підходу до навчання та створення адаптивних середовищ для розвитку. Він також покликаний забезпечити належну підготовку педагогічних кадрів, фінансову підтримку освіти та моніторинг якості надання освітніх послуг⁵¹.

Зазначений проект Стратегії висвітлює важливість соціальної інтеграції та участі осіб з особливими освітніми потребами в суспільному житті і відкриває шлях до створення більш інклюзивного та рівного суспільства. Це відповідає сучасним міжнародним стандартам і може допомогти Україні забезпечити якісну освіту для всіх своїх громадян, сприяючи їх особистому розвитку та реалізації потенціалу. Відмінною рисою цього документу є чітка позиція щодо ролі територіальної громади в політиці інклюзивної освіти та забезпечення доступу до якісної освіти для всіх визначених бенефіціарів, а також наголос на скоординованість дій та створені системи підтримки під час переходу між рівнями освіти. Проте, важливо відзначити, що хоча документ забезпечує мотивацію педагогічних працівників, зокрема в закладах дошкільної та загальної середньої освіти, науково-педагогічний склад закладів вищої освіти, які також мають брати участь у впровадженні інклюзивного освітнього середовища, залишився без необхідної підтримки в цьому напрямку. Це може ускладнити процес впровадження інклюзивної освіти в цих типах закладів.

Крім того, важливо врахувати, що цей документ ще не затверджений і перебуває на етапі обговорення. Це може гальмувати розвиток інклюзивної освіти та забезпечення доступу до освіти для осіб з особливими освітніми потребами на всіх рівнях.

Аналіз нормативної бази, яка регулює організацію інклюзивного освітнього середовища закладів вищої у період дії правового режиму воєнного стану, засвідчив відсутність суттєвих законодавчо оформлених ініціатив щодо унормування різних аспектів навчання здобувачів з особливими освітніми потребами, однак підтвердив наміри подальшого реформування галузі шляхом розробки проєктів.

Враховуючи проведений аналіз, важливим є визначення напрямів гармонізації української законодавчої бази в контексті уніфікації з міжнародними нормами та адаптації до сучасних умов воєнного часу.

⁵¹ Mytsyk, H., Popova, A., Tsybuliak, N., & Lyndina, Y. Implementation of European Standards and Recommendations for Inclusive Higher Education in Ukraine: challenges and opportunities. *UNESCO Chair Journal Lifelong Professional Education in the XXI Century*. 2023. 2(8), 7–20. URL: [https://doi.org/10.35387/ucj.2\(8\).2023.7-20](https://doi.org/10.35387/ucj.2(8).2023.7-20)

Оскільки, неузгодженість між національним законодавством та міжнародними стандартами сприяє відсутності єдиних критеріїв для організації інклюзивного освітнього середовища закладу вищої освіти, що ускладнює впровадження ефективних інклюзивних практик та створює ситуації нерівності як на рівні університетів, так і на рівні здобувачів, які у них навчаються⁵².

Відсутність конкретики в законодавчих актах призводить до того, що заклади вищої освіти можуть не мати чітких вказівок щодо реалізації інклюзивної освіти, що може негативно впливати на рівень включеності усіх здобувачів в освітній процес. Нечіткість вимог і відсутність чітких інструкцій для викладачів та адміністрації університетів щодо імплементації інклюзивних практик можуть призвести до різного розуміння і втілення інклюзивності в життя, що зменшує ефективність цих зусиль для здобувачів вищої освіти та сприяє їх нерівності на рівні навчання у закладах вищої освіти. Розбіжності між національними нормативними документами та міжнародними стандартами також створюють додаткові виклики для гармонізації освітньої політики та практик.

До того ж, відсутність специфікацій щодо організації інклюзивного освітнього середовища в нормативних документах також ускладнює процес. Недостатній рівень автономії та відсутність чітко визначених механізмів фінансування обмежує можливості університетів забезпечити достатню підтримку інклюзивної освіти, включаючи навчальні матеріали, технології та підготовку і мотивацію персоналу.

З урахуванням цих викликів, важливим є систематизація основних напрямків гармонізації української законодавчої бази в контексті уніфікації з міжнародними нормами та адаптації до сучасних умов воєнного часу.

4. Напрями гармонізації української законодавчої бази в контексті уніфікації з міжнародними нормами та адаптації до сучасних умов воєнного часу

У відповідності із проведеним аналізом напрямів невідповідності за кожним критерієм та з урахуванням вивчення документів, що регламентують організацію освітнього процесу у період дії правового режиму воєнного стану нами було систематизовано напрями гармонізації для удосконалення національного законодавства з організації інклюзивного освітнього середовища в закладах вищої освіти. Зокрема,

⁵² Mytsyk, H., Popova, A., Tsybuliak, N., & Lyndina, Y. Implementation of European Standards and Recommendations for Inclusive Higher Education in Ukraine: challenges and opportunities. *UNESCO Chair Journal Lifelong Professional Education in the XXI Century*. 2023. 2(8), 7–20. URL: [https://doi.org/10.35387/ucj.2\(8\).2023.7-20](https://doi.org/10.35387/ucj.2(8).2023.7-20)

напрями гармонізації були структуровані за 6-ма блоками – «Законодавче врегулювання інклюзивних процедур та механізмів», «Фінансування та ресурси», «Конкретизація обов'язків, ролей та мотивації педагогічного персоналу», «Підвищення ефективності та координації», «Стандартизація моніторингу та оцінки ефективності інклюзивності на всіх рівнях», «Розвиток технологій та інновацій» та включали пропозиції та ініціативи задля покращення ситуації, сформульовані на основі проведеного аналізу.

Так, зокрема блок «Законодавче врегулювання інклюзивних процедур та механізмів» включив наступні рекомендації як-от:

1) внесення змін до ЗУ «Про вищу освіту», зокрема, що стосуються оновлення або розширення визначення терміну «особа з особливими освітніми потребами» та його детальної класифікації задля більш повного відображення різних типів освітніх потреб; включення термінів до тексту закону «особливі освітні потреби», «індивідуальна навчальна траєкторія здобувача», «особливі освітні потреби», «інклюзивне освітнє середовище закладу», «розумне пристосування», «універсальний дизайн» з урахуванням змісту і специфіки розуміння цих понять у системі вищої освіти;

2) забезпечення однакового розуміння базових понять інклюзивної освіти на рівні всіх законодавчих та нормативних документів, зокрема поняття «особа з особливими освітніми потребами», «особливі освітні потреби» задля забезпечення доступності широкого кола осіб освітніми послугами на різних рівнях та забезпечення їх наступності;

3) розробка конкретних критеріїв та стандартів забезпечення усіх рівнів і форм доступності для осіб з особливими освітніми потребами на рівні закладів вищої освіти з урахуванням наявних загальних норм та механізмів їх забезпечення;

4) розробка стандартів для адаптації методів навчання та оцінювання, які враховують індивідуальні потреби здобувачів з ООП;

5) розробка інструктивних листів та рекомендацій щодо організації інклюзивного освітнього середовища у закладі вищої освіти, що включає типові положення для структурних підрозділів, форми необхідних документів, плани, приклади щодо адаптації освітніх та навчальних програм для здобувачів з особливими освітніми потребами;

6) деталізація «Порядку з організації інклюзивного навчання у закладах вищої» визначеннями, які розкривають зміст інклюзивного навчання, зокрема «навчально-реабілітаційний підрозділ», «група психолого-педагогічного супроводу», «індивідуальний навчальний план здобувача», «спеціальний навчально-реабілітаційний супровід», «рівні підтримки» та внести поправки, зокрема, які чітко визначають організаційні аспекти функціонування інклюзивних груп, зокрема частку осіб з ООП;

деталізувати склад фахівців, які мають входити до навчально-реабілітаційного підрозділу або групи психолого-педагогічного супроводу; визначити конкретні напрями діяльності навчально-організаційного, психолого-педагогічного (психолого-андрагогічного), соціального супроводу; додатково розробити систему оцінку потреб здобувача у закладі вищої освіти та рівні підтримки залежно від особливих освітніх потреб здобувачів вищої освіти; включити форми оцінки потреб та індивідуального плану здобувача з особливими освітніми потребами;

б) розробка програми та/або стандартів навчально-організаційного, психолого-педагогічного (психолого-андрагогічного), соціального супроводу здобувачів з особливими освітніми потребами для закладів вищої освіти.

В рамках блоку «Фінансування та ресурси» для інклюзивної освіти запропоновано:

1) розробити та впровадити механізми забезпечення стабільного фінансування для інклюзивної освіти на рівні закладів вищої освіти, що включатимуть: запровадження регульованих та гарантованих механізмів фінансової підтримки ЗВО у створенні інклюзивного освітнього середовища у вигляді спеціалізованих бюджетів, субвенцій тощо; забезпечення фінансування для створення та підтримки інклюзивних ресурсних центрів у сфері вищої освіти та спеціалізованих підрозділів у ЗВО; виділення коштів на модернізацію та адаптацію інфраструктури (фізичної та цифрової) закладів вищої освіти з метою забезпечення доступності до навчання у різних форматах;

2) запровадити фінансові стимули для закладів вищої освіти, які впроваджують інклюзивні програми та стратегії;

3) включити у пріоритети тематик наукових розробок – розбудову інклюзивної вищої освіти ЗВО

4) запровадити грантові програми, які будуть спрямовані на впровадження ініціатив та програм з інклюзивної освіти в закладах вищої освіти;

5) забезпечити доступність спеціалізованого обладнання, такого як адаптивні комп'ютери, спеціальні клавіатури, програми зчитування екрану, програми перетворення тексту в мову та інші технології, які допомагають особам з особливими освітніми потребами у навчанні та запровадити законодавчі механізми їх забезпечення;

б) запустити служби технічної підтримки в освітніх закладах, які допомагають здобувачам, педагогічному та адміністративному персоналу вирішувати проблеми, пов'язані з використанням спеціалізованого обладнання та розвивають цифрові навички;

7) запустити спеціалізовані стипендійні програми для здобувачів зазначеної категорії з метою стимулювання вступати та навчатись в закладах вищої освіти;

8) розробити механізми залучення приватного сектору для співфінансування ініціатив та проєктів, спрямованих на розширення інклюзивної вищої освіти та потенційного працевлаштування осіб цієї категорії;

9) розробити та впровадити механізми постійного моніторингу та звітності щодо використання фінансів на підтримку інклюзивної освіти, що допоможе забезпечити прозорість та ефективність використання ресурсів.

Блок «Конкретизація обов'язків, ролей та мотивації педагогічного персоналу» включає наступні пропозиції:

1) розробити чіткі положення та норми, які визначають обов'язки та ролі педагогічного, допоміжного та адміністративного персоналу у створенні та підтримці інклюзивного освітнього середовища;

2) деталізувати конкретні завдання та функції кожної категорії персоналу, включаючи розробку інклюзивних навчальних планів, адаптацію навчальних матеріалів, організацію доступного середовища тощо;

3) розробити та впровадити комплексні програми підготовки для педагогічного, допоміжного та адміністративного персоналу, зосереджених на методиках інклюзивного навчання, роботі зі здобувачами з ООП та використанні спеціальних технологій;

4) розробити централізовані та локальні системи заохочень і стимулів для педагогічного, допоміжного та адміністративного персоналу, які активно залучені у процес розбудови інклюзивної вищої освіти.

Блок рекомендацій щодо «Підвищення ефективності та координації» включав пропозиції, пов'язані з:

1) конкретизацією ролі та обов'язків кожного рівня влади (національний, регіональний, місцевий) у забезпеченні інклюзивної освіти задля розподілу фінансових ресурсів, координації системи моніторингу та створення необхідної інфраструктури;

2) розробкою та прийняттям законодавчих актів, які чітко визначають роль та обов'язки органів місцевої влади у розвитку та підтримці інклюзивної вищої освіти, що може включати відповідальність за фінансування, розвиток інфраструктури, надання освітніх та соціальних послуг тощо;

3) розробкою законодавчих ініціатив та/або програм для залучення бізнесу та приватного сектору до фінансування та підтримки інклюзивних освітніх ініціатив, наприклад, через стипендії, спонсорство та інші форми партнерства на вигідних умовах;

4) заснування постійно діючого комітету, що включатиме представників Міністерства освіти, Міністерства соціальної політики, Міністерства охорони здоров'я та інших зацікавлених міністерств, представників закладів вищої освіти, роботодавців, а також експертів у галузі інклюзивної освіти та представників організацій осіб з ООП для забезпечення цілісного підходу та скоординованості дій задля забезпечення ефективних стратегій в освіті та соціальної інтеграції;

5) заснування мережі організацій для підтримки осіб з особливими освітніми потребами під час їх переходу між різними рівнями навчання;

6) заснування координаційних центрів на місцевому, регіональному та загальнодержавному рівнях щодо інклюзивної освіти у закладах вищої освіти;

7) розробку інтегрованих планів розвитку інклюзивної освіти, які об'єднують зусилля різних органів влади, закладів освіти різних рівнів і відповідають місцевим потребам та особливостям;

8) створення спеціальних координаційних груп або органів для підтримки взаємодії між різними рівнями влади у питаннях інклюзивної освіти;

9) забезпечення можливості використання соціального обслуговування у системі вищої освіти;

10) розроблення програм професійної реабілітації, що тісно інтегровані з освітніми програмами у закладах вищої освіти задля забезпечення плавного переходу від навчання до професійного життя для осіб з інвалідністю;

10) налагодження механізму тісної співпраці між закладами вищої освіти, медичними установами, центрами зайнятості та соціальними службами для забезпечення комплексної підтримки;

11) встановлення партнерства з роботодавцями для створення можливостей стажування, практики та працевлаштування осіб з інвалідністю на рівні громад в рамках партнерства із закладами вищої освіти;

12) забезпечення рівних умов для цифрової доступності для здобувачів з особливими освітніми потребами, включаючи доступ до технічних ресурсів.

Блок «Стандартизація моніторингу та оцінки ефективності інклюзивності на всіх рівнях» передбачає наступні рекомендації:

1) розробку та запровадження єдиних критеріїв та показників для оцінки інклюзивності в системі вищої освіти, які можуть включати доступність приміщень, рівень адаптації освітніх та навчальних програм, доступ до матеріалів тощо;

2) визначення ключових індикаторів ефективності (KPIs), що відображають рівень досягнення інклюзивності в освітніх закладах, зокрема і в системі вищої освіти;

3) розробку централізованої системи збору даних, яка дозволить збирати, зберігати та аналізувати інформацію про інклюзивність в освіті на різних рівнях;

4) створення механізмів для збору зворотнього зв'язку від усіх зацікавлених сторін та використання цієї інформації для удосконалення інклюзивної освіти.

Блок «Розвиток технологій та інновацій» передбачає розробку державних ініціатив зі створення спеціалізованих освітніх програм, які автоматично адаптують навчальний матеріал до потреб і можливостей кожного здобувача, дозволяючи просуватися власним темпом; мобільних застосунків, що допомагають в організації навчання, відстеженні прогресу, плануванні завдань тощо.

ВИСНОВКИ

Аналіз сучасного стану законодавчого забезпечення інклюзивної вищої освіти в Україні дозволяє виявити ряд важливих аспектів, які потребують уваги та дій з боку законодавців, урядових та освітніх інституцій, а також громадянського суспільства.

Один із ключових аспектів дослідження пов'язаний з необхідністю гармонізації національного законодавства України з міжнародними нормами та стандартами в галузі інклюзивної освіти. Це особливо актуально в контексті євроінтеграційних процесів, які передбачають не лише взаємне визнання дипломів та наукових ступенів, але й адаптацію освітніх програм та методик до потреб усіх категорій здобувачів, включно з особами, які мають особливі освітні потреби.

Триваюча війна в Україні накладає додаткові виклики на систему інклюзивної освіти. Потреба в адаптації закладів вищої освіти до умов воєнного стану, забезпечення безпечного та доступного освітнього середовища для всіх категорій здобувачів, а також розробка спеціальних програм для реабілітації та соціалізації постраждалих від війни вимагає від уряду та громадянського суспільства негайних дій та внесення відповідних змін до національного законодавства.

На основі проведеного дослідження очевидною є потреба у детальнішій специфікації законодавчих норм, які б регулювали інклюзивну вищу освіту в Україні, що включає в себе не лише внесення змін до існуючих законів, але й розробку нових нормативних актів, зміст яких враховував би специфіку інклюзивної освіти, необхідність забезпечення рівного доступу до вищої освіти для осіб з особливими потребами, а також вимоги сучасності та воєнного стану.

Важливу роль у процесі адаптації та модернізації інклюзивної вищої освіти в Україні відіграє громадянське суспільство, зокрема через залучення до обговорення та впровадження інноваційних рішень, моніторингу виконання законодавства та співпраці з міжнародними організаціями та інституціями для обміну досвідом та залучення додаткових ресурсів.

Реалізація інклюзивної освіти в умовах вищої освіти в Україні вимагає системного підходу, що включає комплекс заходів на рівні законодавства, інфраструктури, освітніх та навчальних програм, підготовки викладачів, а також механізмів моніторингу та оцінки. Важливим є впровадження інноваційних технологій та методик навчання, які забезпечуватимуть доступність та адаптивність освіти для кожного студента. Крім того, особлива увага має бути приділена створенню умов для соціальної інтеграції здобувачів з особливими освітніми потребами, що вимагає активної участі та взаємодії усіх учасників освітнього процесу та інших зацікавлених сторін.

Однією з ключових перешкод на шляху до розвитку інклюзивної вищої освіти в Україні є недостатнє фінансування. Забезпечення адекватного фінансування, яке включало б державні субвенції, фінансування з місцевих бюджетів, а також залучення коштів від міжнародних донорів та благодійних організацій, є критично важливим для створення і підтримки інклюзивного освітнього середовища в університетах.

Ефективність інклюзивної освіти значною мірою залежить від кваліфікації та готовності викладацького складу працювати в умовах інклюзії. Важливо забезпечити систематичну підготовку викладачів, розробку та впровадження спеціальних програм для підвищення їх компетентності у сфері інклюзивної освіти, а також створення мотиваційних механізмів для впровадження інклюзивних практик в освітньому процесі.

Активізація міжнародної співпраці та обміну досвідом можуть сприяти успішній адаптації та впровадженню інклюзивної освіти в Україні. Участь у міжнародних програмах і проектах, співпраця з міжнародними освітніми організаціями та фондами не лише допоможуть врахувати кращі світові практики, але й забезпечать додаткові ресурси для реалізації інклюзивної освіти.

Розвиток та впровадження інноваційних технологій у сфері інклюзивної освіти може значно підвищити її доступність та ефективність. Це стосується як розвитку спеціалізованого програмного забезпечення та обладнання для осіб з особливими потребами, так і використання сучасних освітніх платформ для дистанційного навчання.

Розвиток інклюзивної вищої освіти в Україні є складним, але вкрай важливим завданням, яке вимагає консолідованих зусиль уряду,

освітніх й наукових установ, громадянського суспільства та міжнародної спільноти. Адаптація законодавства, забезпечення належного фінансування, підготовка кваліфікованих кадрів та розвиток інфраструктури – все це має стати пріоритетними напрямками діяльності, щоб забезпечити доступність та якість вищої освіти для всіх категорій громадян, відповідно до міжнародних стандартів та з урахуванням специфіки воєнного стану.

Подяки

Матеріали підготовлено у межах реалізації проєкту (2022.01/0010) «Дизайн інклюзивного освітнього середовища закладу вищої освіти» за грантової підтримки Національного фонду досліджень України.

АНОТАЦІЯ

У статті здійснено комплексний аналіз законодавчого забезпечення інклюзивної вищої освіти в Україні з акцентом на виклики та можливості, що зумовлені євроінтеграцією та впливом війни на освітню сферу. В контексті глобальних зусиль щодо реалізації Цілей сталого розвитку ООН, зокрема Цілі 4, яка спрямована на забезпечення інклюзивної та якісної освіти для всіх, дослідження висвітлює актуальність адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів й до сучасних умов воєнного стану.

Автори оцінюють поточний стан законодавчого регулювання інклюзивної освіти на рівні закладів вищої освіти, виокремлюють основні невідповідності нормативного регулювання цієї сфери та визначають основні напрями гармонізації, що включають законодавче врегулювання інклюзивних процедур та механізмів, фінансування та ресурси, конкретизацію обов'язків, підвищення ефективності та координації, стандартизацію моніторингу та оцінки ефективності інклюзивності на всіх рівнях, розвиток технологій та інновацій.

Автори підкреслюють значущість міжнародної співпраці та обміну досвідом як ключових елементів для впровадження ефективних інклюзивних практик та стратегій у систему вищої інклюзивної освіти. Водночас, наголошується на критичній важливості системного підходу до реформування інклюзивної освіти, який має охоплювати комплексні заходи від законодавчих ініціатив до розвитку інфраструктури, організаційної, методичної, та матеріально-технічної підтримки закладів вищої освіти, а також залучення та активізацію участі громадянського суспільства.

Стаття має на меті сприяти глибшому розумінню важливості інклюзивної вищої освіти в контексті загальних зусиль щодо досягнення цілей сталого розвитку та підкреслює необхідність активних дій з боку всіх зацікавлених сторін для забезпечення доступу до якісної освіти для кожного.

ЛІТЕРАТУРА

1. Sterling S. A Commentary on Education and Sustainable Development Goals. *Journal of Education for Sustainable Development*. 2016. Vol. 10, no. 2. P. 208–213. URL: <https://doi.org/10.1177/0973408216661886> (date of access: 26.03.2024).
2. COVID-19 as a global challenge: towards an inclusive and sustainable future / H. Lambert et al. *The Lancet Planetary Health*. 2020. Vol. 4, no. 8. P. e312–e314. URL: [https://doi.org/10.1016/s2542-5196\(20\)30168-6](https://doi.org/10.1016/s2542-5196(20)30168-6) (date of access: 26.03.2024).
3. Golub T. P. The role of education in sustainable development. *Advanced Education*. 2015. No. 4. P. 13–17. URL: <https://doi.org/10.20535/2410-8286.56636> (date of access: 26.03.2024).
4. Thakran S. Education for Sustainable Development. *Educational Quest- An International Journal of Education and Applied Social Sciences*. 2015. Vol. 6, no. 1. P. 55. URL: <https://doi.org/10.5958/2230-7311.2015.00009.4> (date of access: 26.03.2024).
5. Цілі сталого розвитку. *UNDP*. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku> (дата звернення: 26.03.2024).
6. UNESCO. Incheon Declaration and Framework for Action for the implementation of Sustainable Development Goal 4: Ensure inclusive and equitable quality education and promote lifelong learning opportunities for all. ED-2016/WS/28. 2015. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000245656>
7. Adipat S., Chotikapanich R. Sustainable Development Goal 4: An Education Goal to Achieve Equitable Quality Education. *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*. 2022. Vol. 11, no. 6. P. 174. URL: <https://doi.org/10.36941/ajis-2022-0159> (date of access: 26.03.2024).
8. Kovalenko I. The impact of European law on national legislation and the need to harmonize contract law of Ukraine. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2023. Vol. 1, no. 78. P. 186–191. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2023.78.1.30> (date of access: 26.03.2024).
9. Попова, А., Цибуляк, Н., Лопатіна, Г., Сичікова, Я. Академічна свобода в Україні під час війни: виклики університетів окупованих міст та напрями відновлення. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки : зб. наук. пр.* 2023. Вип. 3. 590 с. С. 88 – 107. URL: <https://10.31494/2412-9208-2023-1-3-88-10>
10. Gurenko O., Suchikova Y. The Odyssey of Ukrainian Universities: From quality assurance to a culture of quality education. *Management in Education*. 2023. URL: <https://doi.org/10.1177/08920206231218351> (date of access: 26.03.2024).

11. Suchikova Y. A year of war. *Science*. 2023. Vol. 379, no. 6634. P. 850. URL: <https://doi.org/10.1126/science.adh2108> (date of access: 26.03.2024).

12. Suchikova, Y., Tsybuliak, N., Lopatina, H., Popova, A., Kovachov, S., Hurenko, O., & Bogdanov, I. Is science possible under occupation? Reflection and coping strategy. *Corporate Governance and Organizational Behavior Review*. 2023. Vol. 7(2, special issue), 314–324. URL: <https://doi.org/10.22495/cgobrv7i2sip10>

13. Suchikova, Y., Tsybuliak, N., Lopatina, H., Shevchenko, L., & I. Popov, A. Science in times of crisis: How does the war affect the efficiency of Ukrainian scientists? *Problems and Perspectives in Management*/ 2023/ Vol. 21(1), 408–424. URL: [https://doi.org/10.21511/ppm.21\(1\).2023.35](https://doi.org/10.21511/ppm.21(1).2023.35)

14. Гуренко О. І., Мищик Г.М., Попова А. С., Лопатіна Г. О. Використання цифрових технологій для реалізації інклюзивної вищої освіти: перспективи та обмеження. *Інклюзія і суспільство : науковий журнал* / редкол.: М. М. Тріпак (гол. ред.), Петруха Н. М. (заст. гол. ред.), Топорівська Я. В. (заст. гол. ред.) та ін. Кам'янець-Подільський : Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти «Кам'янець-Подільський державний інститут», Вип. 2. 2023. 96 с. С. 28 – 36. URL: <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2023-2-4>

15. Mytsyk, H., Popova, A., Tsybuliak, N., & Lyndina, Y. Implementation of European Standards and Recommendations for Inclusive Higher Education in Ukraine: challenges and opportunities. *UNESCO Chair Journal Lifelong Professional Education in the XXI Century*. 2023. 2(8), 7-20. URL: [https://doi.org/10.35387/ucj.2\(8\).2023.7-20](https://doi.org/10.35387/ucj.2(8).2023.7-20)

16. Bohdanov, I., Suchikova, Y., Kovachov, S., Hurenko, O., & Aleksandrova, H. Youth views on the role of local government and universities in the development of deoccupied territories. *Knowledge and Performance Management*. 2023. Vol. 7(1), 29–46. URL: [https://doi.org/10.21511/kpm.07\(1\).2023.03](https://doi.org/10.21511/kpm.07(1).2023.03)

17. Hurenko, O., Bohdanov, I., Tsybuliak, N., Lopatina, H., Suchikova, Y., & Popova, A. Development of an Inclusive Educational Environment in Higher Education Institutions: A Project Approach Using IDEF0. In *2023 IEEE 18th International Conference on Computer Science and Information Technologies (CSIT)*. IEEE. 2023. URL: <https://doi.org/10.1109/csit61576.2023.10324022>

18. Lopatina, H., Tsybuliak, N., Popova, A., Hurenko, O., & Suchikova, Y. Inclusive education in higher education institution: Are Ukrainian faculty members' ready for it? *Research in Education*. 2023. URL: <https://doi.org/10.1177/00345237231207721>

19. Попова А., Линдіна Є. Нормативно-правове регулювання інклюзивної освіти в Україні: періодизація та особливості. *Соціально-*

освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції: збірник наукових праць; укл. Петровська К. В. 2023. 371 с. С. 100–108.

20. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 03.12.2023)

21. Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 21.03.1991 р. № 875-ХІІ : станом на 21 лип. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/875-12#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

22. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : Закон України від 05.10.2000 р. № 2017-ІІІ : станом на 4 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2017-14#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

23. Про соціальні послуги : Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VІІІ : станом на 27 квіт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

24. Про реабілітацію осіб з інвалідністю в Україні : Закон України від 06.10.2005 р. № 2961-ІV : станом на 1 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2961-15#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

25. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VІІІ : станом на 24 берез. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 25.03.2024).

26. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VІІ : станом на 28 трав. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

27. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти : Постанова Каб. Міністрів України від 10.07.2019 р. № 635 : станом на 28 лип. 2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635-2019-п#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

28. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 23.02.2022 р. № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-р#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

29. Про схвалення Національної стратегії із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 14.04.2021 р. № 366-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/366-2021-р#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

30. Загальна декларація прав людини: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 03.12.2023).

31. Декларація прав дитини. *Головна сторінка Національної бібліотеки України для дітей*. URL: <https://chl.kiev.ua/Default.aspx?id=331> (дата звернення: 03.12.2023)/

32. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 14.12.1960 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174#Text (дата звернення: 03.12.2023).

33. Декларація про права розумово відсталих осіб: Декларація ООН від 20.12.1971 р. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-rights-mentally-retarded-persons> (дата звернення: 03.12.2023).

34. Загальна декларація прав людини: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 03.12.2023).

35. Конвенція про права дитини: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 20.11.1989 р. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child> (дата звернення: 03.12.2023).

36. World Declaration on Education for All and Framework for Action to Meet Basic Learning Needs: UNESCO Declaration from 5-9 march 1990. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000127583> (дата звернення: 03.12.2023).

37. Стандартні правила ООН щодо забезпечення рівних можливостей для інвалідів: Міжнародний стандарт Орг. Об'єдн. Націй від 20.12.1993 р. URL: <https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/20900/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%BD%D1%96%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D0%B0%20%D1%89%D0%BE%D0%B4%D0%BE....pdf> (дата звернення: 03.12.2023).

38. Саламанська декларація про принципи, політику та практичну діяльність у галузі освіти осіб з особливими освітніми потребами та Рамки Дій щодо освіти осіб з особливими освітніми потребами : Декларація Орг. об'єдн. націй з питань освіти, науки та культури від 10.06.1994 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-94#Text (дата звернення: 03.12.2023).

39. The Dakar Framework for Action: Education for All: meeting our collective commitments: UNESCO programme and meeting document from 26-28 april 2000. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000121147/> (дата звернення: 03.12.2023).

40. Конвенція про права осіб з інвалідністю (Конвенція про права інвалідів) : Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 13.12.2006 р. : станом на 19 черв. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text (дата звернення: 03.12.2023).

41. Факультативний протокол до Конвенції про права осіб з інвалідністю : Протокол Орг. Об'єдн. Націй від 13.12.2006 р. : станом на 6 лип. 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g72#Text (дата звернення: 03.12.2023).

42. Incheon Declaration: Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all: UNESCO programme and meeting document from 9–22 may 2015. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000233813> (дата звернення: 03.12.2023).

43. Rome Ministerial Communiqué: Ministerial conference of the EHEA from 5 november 2020. URL: https://www.ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf (дата звернення: 03.12.2023).

44. Освіта і наука України в умовах воєнного стану інформаційно-аналітичний збірник. Міністерство Освіти і науки України. 2023. 64 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/serpneva-konferencia/2023/22.08.2023/Inform-analytic.zbirn-Osvita.v.umovah.voyennogo.stanu-vykl.rozv.povoyen.perspekt.22.08.2023.pdf>

45. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII : станом на 2 лип. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 03.12.2023).

46. Методичні рекомендації щодо створення інклюзивного освітнього середовища в закладі вищої освіти: проєкт Міністерства освіти і науки України. *Головна | Міністерство освіти і науки України*. 2023. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/06/07/НО-royekt.Metod.rekom.shchodo.stvor.inklyuzyv.n.seredov.v.ZVO.07.06.2023.docx> (дата звернення: 03.12.2023).

47. Mytsyk, H., Popova, A., Tsybuliak, N., & Lyndina, Y. Implementation of European Standards and Recommendations for Inclusive Higher Education in Ukraine: challenges and opportunities. *UNESCO Chair Journal Lifelong Professional Education in the XXI Century*. 2023. 2(8), 7–20. URL: [https://doi.org/10.35387/ucj.2\(8\).2023.7-20](https://doi.org/10.35387/ucj.2(8).2023.7-20)

48. Mytsyk, H., Popova, A., Tsybuliak, N., & Lyndina, Y. Implementation of European Standards and Recommendations for Inclusive Higher Education in Ukraine: challenges and opportunities. *UNESCO Chair Journal Lifelong Professional Education in the XXI Century*. 2023. 2(8), 7–20. URL: [https://doi.org/10.35387/ucj.2\(8\).2023.7-20](https://doi.org/10.35387/ucj.2(8).2023.7-20)

49. Національна стратегія розвитку інклюзивного навчання на 2023–2030: проєкт Міністерства освіти і науки України. *Головна | Міністерство освіти і науки України*. 2023. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/gromadske-obgovorennya/2023/06/13/НО-royekt.Nats.strat.rozv.inklyuzyv.n.navch.2023-2030-13.06.2023.docx> (дата звернення: 03.12.2023).

50. Mytsyk, H., Popova, A., Tsybuliak, N., & Lyndina, Y. Implementation of European Standards and Recommendations for Inclusive Higher Education in Ukraine: challenges and opportunities. *UNESCO Chair Journal Lifelong Professional Education in the XXI Century*. 2023. 2(8), 7–20. URL: [https://doi.org/10.35387/ucj.2\(8\).2023.7-20](https://doi.org/10.35387/ucj.2(8).2023.7-20)

51. Mytsyk, H., Popova, A., Tsybuliak, N., & Lyndina, Y. Implementation of European Standards and Recommendations for Inclusive Higher Education in Ukraine: challenges and opportunities. *UNESCO Chair Journal Lifelong Professional Education in the XXI Century*. 2023. 2(8), 7–20. URL: [https://doi.org/10.35387/ucj.2\(8\).2023.7-20](https://doi.org/10.35387/ucj.2(8).2023.7-20)

Information about the authors:

Popova Anastasiia Serhiivna,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Social Work and Inclusive
Education, Berdyansk State Pedagogical University
66, Zhukovsky Str., Zaporizhzhia, 69063, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0001-5176-0059>

Lopatina Hanna Oleksandrivna,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Applied Psychology
and Speech Therapy,
Berdyansk State Pedagogical University
66, Zhukovsky Str., Zaporizhzhia, 69063, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-3920-6853>

Tsybuliak Natalia Yuriivna,

Candidate of Psychological Sciences,
Associate Professor, Department of Applied Psychology
and Speech Therapy,
Berdyansk State Pedagogical University
66, Zhukovsky Str., Zaporizhzhia, 69063, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-2474-8614>